REPTES DEMOGRÀFICS A LA CATALUNYA DELS VUIT MILIONS

Immigració i resultats escolars a Catalunya: una perspectiva demogràfica

Jordi Bayona i Carrasco

Diversos infants van a peu cap a l'escola Milà i Fontanals del barri del Raval de Barcelona, el 22 de maig de 2025. Fotografia: Minna Puerto Vendrell

En un context demogràfic com l'actual, caracteritzat per una fecunditat molt baixa i alhora per un progressiu envelliment de la població lligat a una elevada supervivència, les migracions han esdevingut el principal component de l'evolució demogràfica dels països del nostre entorn. Catalunya no n'és cap excepció; durant les dues darreres dècades ha conegut intensos fluxos migratoris internacionals, lligats al procés de globalització, que han estat el principal component del creixement poblacional i que han portat el país a superar el llindar dels 8 milions d'habitants a finals del 2023. [1] De fet, ens trobaríem actualment immersos en un segon boom migratori, que, com el primer, d'inicis de segle, comporta una acceleració de les migracions internacionals. En conseqüència, dels 8 milions de residents, al voltant d'una quarta part (el 24,3 % exactament) han nascut a l'estranger. L'impacte demogràfic que trobem en certs segments d'edat és fins i tot més important, degut a la concentració de les migracions en les edats adultes joves, d'emancipació i entrada al mercat laboral. Així, actualment gairebé la meitat dels joves de 30 a 34 anys que viuen a Catalunya han nascut a l'estranger (el 46,6 %).

A diferència d'inicis de segle, la població immigrada que trobem avui en dia a Catalunya és una població molt més diversa i consolidada, fruit de la maduresa que ha anat adquirint el procés migratori. Així, les més de dues dècades passades des de l'inici del primer boom fan

que actualment estiguem assistint a l'arribada a les edats adultes joves de les primeres cohorts en què els descendents d'immigrants tenen un pes important, situació que es veurà multiplicada en els pròxims anys. Una primera anàlisi de la seva inserció al mercat laboral, de l'ocupació o del nivell d'estudis assolit ens mostra, ara per ara, l'existència de desigualtats segons l'origen si ho comparem amb la població autòctona, cosa que ens pot fer intuir, seguint les tesis d'Alejandro Portes, [2] l'existència d'un procés d'integració segmentada [3] en què la població descendent s'estigui integrant en les capes socials més desafavorides.

Degut a l'estructura per edats de la població immigrada, i per la coexistència amb generacions nascudes al país amb volums reduïts (el que s'anomenarien *generacions buides*), una part molt important dels naixements presents i passats tenen relació amb el fet migratori. Per tant, bona part dels infants residents a Catalunya tenen progenitors nascuts a l'estranger o bé hi han arribat ells mateixos recentment. Per exemple, aquest seria el cas dels menors de cinc anys l'any 2021: quatre de cada deu tenen relació directa amb la migració (el 37,7 % són descendents d'immigrants i un 4,3 % complementari hauria nascut a l'estranger). Com hem avançat, estudis, activitat i ocupació seran tres pilars per observar el funcionament del procés d'integració. En aquest article ens centrem en l'escola: a partir d'un encreuament de dades estadístiques que ens permeten identificar els descendents, i per diversos cursos escolars, analitzarem els resultats escolars obtinguts segons l'origen migratori de l'alumnat.

Immigració, estrangeria i poblacions vinculades al fet migratori

La definició d'una població a partir del seu lloc d'origen, de la seva nacionalitat, o bé de l'origen dels seus progenitors, implica considerar sota el prisma d'observació poblacions diferenciades, tant en el seu volum com en les seves característiques sociodemogràfiques. Malgrat que moltes vegades s'utilitzin com a sinònims les expressions *immigrant* o *estranger*, ambdós termes responen a grups de població amb orígens i característiques diverses. Entre els menors d'edat que hi ha a Catalunya, per exemple, 214.000 persones (el 15,1 % dels menors l'any 2021) tenen una nacionalitat estrangera, però paradoxalment són menors que majoritàriament han nascut a Espanya (en un 58,4 %) i, per tant, a priori no han migrat. [4] En tot cas, són descendents de migrants i conserven la nacionalitat dels seus progenitors. Si parlem de nascuts a l'estranger, en canvi, entre els menors trobem 121.000 immigrats, dels quals el 26,4 % ja han adquirit la nacionalitat espanyola o bé la tenien de naixement.

Com que l'accés a la nacionalitat espanyola depèn de l'origen i en certa manera de la classe social, això farà que la utilització d'un criteri o altre inclogui població totalment diferenciada i que els resultats obtinguts es vegin afectats per les característiques del grup que hàgim triat. En canvi, si parlem de descendents, menors amb un progenitor o dos nascuts a l'estranger, la xifra de menors considerats augmenta a 371.000 (el 26,8 %). Si la nostra intenció és analitzar els resultats escolars en funció de la relació amb el fet migratori, ens interessa tenir en compte tant els que han migrat com els fills dels migrants,

més enllà de la nacionalitat que tinguin. En alguns casos, a més, poden ser situacions totalment invisibilitzades, amb menors que han nascut a Espanya i tenen nacionalitat espanyola, o bé que l'han adquirit amb el pas dels anys.

> A Catalunya, gairebé mig milió de menors d'un total d'1,4 milions, tenen un origen directe o indirecte en la migració internacional. Això representa més d'un terç dels menors, amb percentatges de més del 40% per sota dels cinc anys

El cens recent del 2021 ens permet identificar els menors nascuts a Espanya, però amb algun progenitor nascut a l'estranger, sempre que resideixin sota el mateix sostre. [5] Si l'any 2011 parlàvem de 259.000 menors, el 18,7 % de la població d'aquestes edats, segons el darrer cens serien prop de 371.000 infants i joves, el 26,8 % dels menors. A aquest còmput hi podem afegir els 121.000 menors nascuts a l'estranger, amb la qual cosa gairebé mig milió de menors, sobre 1,4 milions, tenen un origen directe o indirecte en la migració internacional. Això representa més d'un terç dels menors (35,4 %), amb percentatges que s'enfilen per sobre del 40 % per sota dels cinc anys (figura 1).

D'aquesta manera, entre les cohorts catalanes més joves hi ha una elevadíssima part de la població vinculada a la migració internacional. Si canviéssim d'escala i observéssim municipis o barris en particular, ens trobaríem amb un clar augment d'aquestes xifres. Així, en municipis com l'Hospitalet de Llobregat, Santa Coloma de Gramenet, Salt, Guissona, Manlleu, Calaf o Vic, per posar alguns exemples, o, a escala inframunicipal, en districtes de Barcelona com Ciutat Vella, la proporció de menors descendents d'immigrants supera el que definiríem com a menors autòctons, entesos com els nascuts a Espanya i amb progenitors que també hi han nascut. Aquestes xifres, que exposen l'elevada diversitat d'orígens entre els menors actuals, molt diferent de la coneguda sols uns anys enrere, han de fer-nos reflexionar sobre la validesa de la permanència del criteri de la nacionalitat a l'hora d'analitzar la situació escolar, i obrir-nos a explorar altres vies.

Immigrants, estrangers i descendents a l'escola

L'escola és un dels primers àmbits on es comença a produir la integració a la societat de recepció dels migrants més joves o dels descendents de la immigració. Entre altres possibles paràmetres que recull l'estadística escolar, els resultats obtinguts en les diferents matèries ens han d'ajudar a visibilitzar com aquest procés s'està duent a terme a Catalunya. L'anàlisi de les desigualtats en els resultats escolars no és nova i es remunta als anys seixanta, quan als Estats Units es presenta l'informe Coleman, [6] en què s'identifiquen unes taxes més importants de fracàs escolar entre les classes socials més desafavorides. En el cas de la població immigrada o descendent d'immigrants, habitualment amb pitjors resultats, el debat teòric existent és sobre si aquests assoliments més baixos es

produeixen per una qüestió de classe, és a dir, pel fet de trobar-se sobrerepresentats entre les classes socials més baixes, o si hi ha altres mecanismes que s'afegeixen a l'hora d'explicar aquesta situació, com episodis de racisme o de discriminació. Aquests mals resultats són evidents entre els que acaben d'arribar. L'any d'arribada al país és una de les variables més determinants. [7]

En el nostre cas, ens interessa conèixer, en primer lloc, si en les diferències existents en els resultats escolars hi intervenen el lloc de naixement, tant el propi com el dels progenitors, o factors relacionats amb el procés migratori, com l'any d'arribada a Catalunya. En segon lloc, i a manca d'informació sobre les rendes familiars, relacionarem les diferències observades amb la desigualtat al territori a partir de les característiques dels barris on es troben les escoles.

Imatge del pati de l'escola Milà i Fontanals en el moment de l'arribada dels alumnes. Aquest centre, situat al barri del Raval de Barcelona, inclou una gran diversitat d'orígens a les seves aules. Fotografia: Minna Puerto Vendrell

Les dades sobre descendents a l'escola

Les estadístiques que solen estar disponibles sobre l'alumnat escolar fan referència a la nacionalitat de l'alumne, amb la qual cosa el fet migratori queda en un segon pla i parlem, per tant, d'estrangeria. Degut a l'accés diferent a la nacionalitat d'uns o altres grups de migrants, la majoria de descendents de llatinoamericans desapareixen de l'observació, mentre que joves africans o asiàtics, malgrat haver nascut aquí, segueixen apareixent com a estrangers. De la mateixa manera, i dins d'un mateix origen, tenen més possibilitats de

seguir sota observació els que han arribat més recentment o els que pertanyen a classes socials més baixes, per a qui l'accés a la nacionalitat es veu dificultat pels deu anys de residència legal i continuada que s'exigeixen als seus progenitors. L'informe PISA, en canvi, sí que mostra dades per origen, malgrat que treballa amb una mostra que dificulta l'anàlisi territorial i el detall per grups nacionals, i indica generalment l'existència de rendiments escolars més baixos entre l'alumnat d'origen immigrant de Catalunya. [reerence number=8]

En el nostre cas, s'ha utilitzat una explotació específica de dades del Departament d'Educació encreuades amb el registre de població de Catalunya, explotació facilitada per l'Institut d'Estadística de Catalunya i que ens permet fer una primera aproximació a aquests resultats escolars. Amb dades dels cursos escolars de 2016-2017 a 2020-2021, s'analitzen els resultats acadèmics en funció de la seva relació amb el procés migratori. Per això s'utilitza una classificació generacional basada en els treballs de Rumbaut, [9] en què es distingeix l'alumnat en funció del seu lloc de naixement i del dels seus progenitors. Així, definirem com a autòctons els alumnes nascuts a Espanya amb progenitors també nascuts a Espanya.

> En el cas de la població immigrada o descendent d'immigrants, el debat existent és si els assoliments acadèmics més baixos es produeixen per una qüestió de classe, o si hi ha altres mecanismes que expliquen aquesta situació, com episodis de racisme o de discriminació

Els immigrats, nascuts a l'estranger, els dividim en funció de l'any d'arribada a Catalunya i de si s'incorporen al sistema educatiu des del seu inici o bé amb posterioritat. Així, parlem de generació 1,75 si han arribat abans dels set anys, i de generació 1 si han arribat per sobre d'aquesta edat. [10] Entre els nascuts a Espanya, distingim entre els que tenen ambdós progenitors nascuts a fora (segona generació) i els que en tenen un que ha nascut a Espanya (generació 2,5), ja que el fet de tenir un progenitor autòcton iguala habitualment els resultats amb l'alumnat autòcton. [11] S'analitzen els resultats de l'avaluació de quart d'ESO, proves que es fan de manera continuada des del curs 2011-2012. Les darreres que tenim disponibles són les del curs 2020-2021, fetes el febrer de 2021 i que, per tant, podrien recollir els efectes de la pandèmia. Les van fer 76.000 alumnes, repartits en 1.092 centres escolars, [12] dels quals tenim una mostra del 50 %.

Les qualificacions per origen migratori

Si considerem, en primer lloc, la nacionalitat de l'alumnat, els resultats assolits pels alumnes estrangers en quatre de les matèries analitzades (ciències, castellà, català i matemàtiques) són sempre inferiors als dels alumnes amb nacionalitat espanyola, al voltant de 10 punts per sota en totes les matèries, i amb una evolució temporal força similar que fa que es mantinguin les distàncies (figura 2). Com a exemple, a matemàtiques els alumnes amb nacionalitat espanyola presenten un 67,6 en una escala de 0 a 100, per un 57,0 entre els alumnes estrangers. Els valors assolits en llengües són habitualment superiors als de matemàtiques i ciències, amb independència de la nacionalitat. Els resultats del curs 2020-2021 mostren alguns efectes de la pandèmia, tot i que sols es veu un lleuger retrocés en matemàtiques i en ciències pels alumnes estrangers.

Si ens fixem en la categoria migratòria, obtenim una nova perspectiva. Així, el fet de tenir un dels dos progenitors nascuts a Espanya fa que els resultats escolars s'igualin amb els dels autòctons en les quatre matèries analitzades, diferenciant-se de la resta d'alumnat d'origen migrant. Al mateix temps, els resultats entre la generació 1,75 i la segona generació són també coincidents i s'assimilen als dels arribats a curta edat amb els descendents nascuts a Espanya, això sí, amb valors al voltant de 10 punts inferiors als dels dos grups comentats abans. Finalment, els alumnes de primera generació es troben força per sota, amb diferències negatives de més de 15 punts en les quatre matèries analitzades. Seguint amb l'exemple anterior, els alumnes autòctons obtindrien 69,1 punts en matemàtiques, una mitjana pràcticament idèntica als 68,7 de la generació 2,5. La generació 1,75 i la segona generació, com s'ha avançat, se situen força per sota, amb 59,7 i 59,4 punts, i ja força lluny i amb un 51,8 trobaríem l'alumnat de primera generació. Els 10,6 punts des de la visió de la nacionalitat han passat a 17,2 si considerem la perspectiva migratòria. Uns resultats similars els trobem en la resta de matèries analitzades, tal com mostra la figura 2.

L'origen dels progenitors és un segon aspecte a considerar, ja que incorpora diferències ostensibles dins del mateix grup, especialment en els col·lectius de migrants econòmics de països amb uns nivells baixos de renda. A tall d'exemple, considerem els casos de marroquins, pakistanesos, equatorians i argentins. Així, i per al curs 2020-2021, entre l'alumnat de primera generació i el de la generació 2,5, els resultats fluctuen entre valors de 40,5 i 58,4 sobre 100: 41,1 i 61,9, 46,2 i 62,2, i 59,0 i 69,2, respectivament, per cada un dels orígens. La bretxa entre els uns i els altres oscil·la entre els 20 punts dels pakistanesos i els 10 dels argentins, en aquest darrer cas, amb resultats per a la generació 2,5 que se situen en els mateixos nivells que els autòctons. Així mateix, si ens fixem en les segones generacions, l'alumnat nascut aquí, els resultats són preocupants entre els tres primers grups (54,9, 53,9 i 54,3 punts, respectivament) respecte d'un notable 66,4 entre els argentins.

Els resultats escolars segons el nivell de renda

Desconeixent el nivell de renda de les famílies, es presenten els resultats a partir del territori on es localitza l'escola, utilitzant l'índex socioeconòmic territorial (IST) elaborat per l'Idescat. És un índex sintètic construït per petites àrees, que resumeix en un únic valor les diverses característiques socioeconòmiques de la població que hi resideix. S'ha agrupat el territori en quintils, dividint-lo en cinc parts iguals en funció de l'IST, i s'han representat els resultats obtinguts en les puntuacions de matemàtiques segons l'origen migratori (figura 3).

En primer lloc, podem veure com les desigualtats per origen es mantenen en tots els territoris, amb independència del nivell de renda. Sempre trobarem els alumnes de primera generació en els pitjors resultats, i els autòctons (o fins i tot en algun cas la generació 2,5), força per sobre. És en el tercer quintil on les diferències són més importants i s'enfilen als 18 punts, i, en canvi, baixen en els dos extrems de la distribució. La segona generació usualment mostra pitjors resultats que la generació 1,75, a excepció del cinquè quintil, el de més valor de l'IST, cosa que s'hauria de verificar per a un mateix origen.

Resumint, si entre els autòctons el creixement de la renda del territori on estudien significa un creixement de 6,9 punts en els resultats escolars, entre els alumnes de primera i segona generació aquest diferencial augmenta fins a superar els 9 punts, cosa que ens indica un efecte més important del lloc d'estudi o residència sobre els resultats escolars.

Conclusions

La lògica ens indica que l'alumnat d'incorporació tardana, per la seva arribada recent, obté pitjors resultats escolars, ja sigui per l'adaptació a un nou currículum escolar o a un nou hàbit, o per les dificultats lingüístiques associades. Aquest fet és més important si aquesta incorporació es produeix a més edat, per l'existència de menys temps per equiparar-se amb els autòctons. De fet, els que arriben de molt petits pràcticament s'assimilen als descendents nascuts aquí, les segones generacions. Això, que no deixa de ser cert, no pot amagar com els resultats escolars de l'alumnat nascut a Catalunya, però d'origen immigrat, segueixen mostrant diferències respectables envers els resultats de l'alumnat autòcton.

> Els resultats escolars de l'alumnat d'origen immigrat nascut a Catalunya se situen entre 8 i 9 punts per sota de l'alumnat autòcton. Als territoris més ben situats des de la perspectiva socioeconòmica, la diferència es redueix a 4,5 punts

Aquestes diferències se situen entre els 7 i els 9 punts, a excepció dels territoris més ben situats des de la perspectiva socioeconòmica, on el diferencial es redueix a 4,5 punts. Si per

a la primera generació l'equiparació és difícil i sols es pot esperar una reducció dels diferencials, en el cas de la segona generació ha d'esdevenir un objectiu central de les polítiques educatives si considerem que el pes d'aquest grup sobre el conjunt de l'alumnat es duplicarà en pocs anys.

En un context en què tornen a arribar alumnes immigrats degut al segon boom migratori, la presència de les segones generacions, a diferència del que succeïa amb el primer boom, afegeix un nou element de complexitat en parlar d'immigració que també cal afrontar. En cas contrari, ens trobarem amb la consolidació d'un model de societat en què una part important de la població descendent de la immigració ocuparà una posició subordinada dins de l'escala social del país.

REFERÈNCIES

1 — Centre d'Estudis Demogràfics (2024). *La Catalunya dels 8 milions*. Bellaterra: Centre d'Estudis Demogràfics.

2 — Portes, A.; Zhou, M. (1993). "The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, núm. 530, p. 74-96.

3 — Bayona, J.; Domingo, A. (2024). "Descendientes de inmigrantes nacidos en España: ¿hacia una integración segmentada?". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 187, p. 25-44.

4 — S'ha de considerar que en alguns orígens, malgrat haver nascut a Catalunya o Espanya, es produeix un moviment dels menors cap al país d'origen dels progenitors, especialment durant èpoques de crisi, aspecte que aquí no s'ha considerat.

5 — El nou cens de població del 2021 prové de l'encreuament de registres administratius i, per tant, sols es coneix aquesta variable en relació amb els que conviuen en una mateixa llar.

6 — Coleman, J. S. (1966). *Equality of Educational Opportunity*. Washington: US Department of Health Education and Welfare Office of Education.

7 — Böhlmark, A. (2008). "Age at Immigration and School Performance: A Siblings Analysis Using Swedish Register Data". *Labour Economics*, núm. 15, p. 1366-1387.

8 — Bonal, X.; Castejón, A.; Zancajo, A.; Castel, J. L. (2015). "Equitat i resultats educatius a Catalunya. Una mirada a partir de PISA 2012". *Informes Breus*, núm. 60. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.

9 — Rumbaut, R. (2004). "Ages, Life Stages, and Generational Cohorts: Decomposing the Immigrant First and Second Generations in the United States". *International Migration Review*, núm. 38 (2), p. 1160-1205.

10 — Com que la referència de les dades és amb data 1 de gener, s'han agafat els set anys com a partició. Per a més detalls vegeu: J. Bayona, A. Domingo i T. Menacho (2020), "Trayectorias migratorias y fracaso escolar de los alumnos inmigrados y descendientes de migrantes en Cataluña", *RIS, Revista Internacional de Sociología*, vol. 78(1), e150.

11 — S’han eliminat de la comparació els nascuts a l’estranger amb pares de nacionalitat espanyola.
12 — Departament d’Educació (2021). “L’avaluació de quart d’ESO 2021”, *Quaderns d’Avaluació*, núm. 49.

Jordi Bayona i Carrasco
Jordi Bayona-i-Carrasco és geògraf i doctor en Demografia. Actualment és professor agregat Serra Húnter al Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona i investigador associat al Centre d’Estudis Demogràfics (CED), on forma part del grup de recerca consolidat Globalització, Migracions i Espai, dirigit per Andreu Domingo. La seva recerca se centra en l’anàlisi dels fluxos migratoris —tant interns com internacionals— i en l’estudi de les poblacions immigrades: les seves característiques sociodemogràfiques, els processos d’assentament i les dinàmiques d’integració. Ha abordat qüestions com les pautes de localització espacial dels migrants, l’accés a l’habitatge, la participació en el mercat laboral i la presència al sistema educatiu.